

כן הוא בענינו: יכול להיות שיתרו בא לפני מתן תורה, אבל גם יכול להיות שהוא בא לאחריו, אבל בשבילנו יש חשיבות שהמאורעות יהיו מסודרים אחרת. יש סדר אלוהי אובייקטיבי, ויש סדר אחר של הופעת הדברים עבורנו, כמו שאומר המהר"ל שגם לניסים ולענינים האלוהיים יש סדר.

6. "כי לא בחכמתכם"

יש בענין זה הערה מאת הגאון הקדוש ה"אור החיים"³³: יש לפעמים דברים טובים שאפשר לקבל מן הגויים. חכמה, סברא, עצה טובה, ניתן לקבל מהם. "אם יאמר לך אדם: יש חכמה בגוים — תאמין. יש תורה בגוים — אל תאמין"³⁴ (— ואמנם התורה אינה חכמה פשוטה, אלא הסדר הפרקטי של הדרת האומה. הסדר החברתי של כלל-ישראל). על-כל-פנים יש ענין ללמוד מהמתקנים שבגויים³⁵, ואין זה עומד בסתירה לעצם ענינו של עם ישראל. בפרשתנו מתברר במספר מקומות ענין הסגולה המיוחדת של עם ישראל, וזה הוא אחד מן המקומות בהם ה"אור החיים" מבליט זאת. הרי ליתרו יש חכמה מענינת, ומשה רבינו קיבל ממנו דבר יסודי וחשוב השייך להדרת החיים של כלל-ישראל. יתרו צודק מאוד באומרו דברים פשוטים ונכונים: "נבל תבל"³⁶. איך משה רבינו לא השיג מעצמו את ה"חידוש" הזה של יתרו? כביכול הגוי הזה יותר חכם מעם ישראל, יש לו יותר שכל בחלק זה של תורה מאשר למשה רבינו? ! אלא שסגולת ישראל ובחירתו אינה תלויה במעלות³⁷. יכול להיות משהו יותר חכם מאיתנו, ובכל זאת בנו בחר רבנו-של-עולם. אף-על-פי-כן ועל מנת כן! אז מה הוא ענינו המיוחד? בודאי שהחכמה חשובה מאוד ומכובדת מאוד, אבל בחירת ישראל, היא לא בחכמתכם ולא בצדקתכם³⁸. ברור שיש חסידים וצדיקים אצל אומות-העולם³⁹ ואיננו שוללים זאת, אבל לא על-פי-זה נעשתה הבחירה. אם-כן

מעורבים ולא נצטרך לדחוף אותם באותו פה. אמנם למעשה אנו חיים בערבוביה ובעירוב תחומים המכביד הזה. רבי שמעון בר יוחאי היה מבקש מרכנו-של-עולם שיתן שתי אפשרויות שונות של ביטוי: לחול ולקודש. אבל עובדה היא שזה לא נכה, ורבנו-של-עולם לא קיבל "הצעתו". לכן המצב מסובך מאוד. אבל תסבוכת זאת היא החכמה: באותו פה בשרי יש לתת ביטוי לקדושה הפנימית. על מנת כן! האדם הוא "האדם המדבר" המבטא דברים עליונים ואדירים בגוף דרך אותו פה. לכן אף במצב זה מוטל על האדם להיזהר לשמור על פיו בטהרה: אל תטמא אותו, אל תלכלך אותו; תשמור אותו בגדלות.

רבנו-של-עולם מדריך אותנו לומר בפה זה את דברי אלוהים חיים, כך שהאדם מדבר על הקדוש-ברוך-הוא בצורה גופנית וחומרית. כך העובדה ואין דרך אחרת, שהרי האדם אינו מלאך, אלא הוא נמצא בגוף ולכן הוא מדבר על ד' בדמות הגוף. לאדם יש מחשבות עליונות ואדירות, אבל זו אפשרות הביטוי היחידה שלו. אין לו דרך אחרת לבטא את כל הכרותיו הקדושות אלא דרך הגוף. והתורה שמחנכת את האדם אינה מוציאה אותו מן הגוף אלא מדריכה אותו לקדש את השם בעולם-הזה התחתון. "דברה תורה כלשון בני אדם"³¹. התורה משתפלת אלינו, יורדת אלינו ומדברת כתכונות בני האדם. "וירד ד' על הר סיני"³².

יש מצב מסובך של גוף ונשמה, ורבנו-של-עולם לא קיבל את העצה ליצור שני פיות. כך הם בני-אדם, והתורה מדברת בצורה שבני-אדם מדברים, בצורה של גוף ודמות הגוף. אבל האם זה אמת? חס ושלום! אבל זה כלשון בני-אדם, שיש להם "צלם אלוהים ורוחניות גדולה ואדירה" — ובסדר גופני. "דברה תורה כלשון בני אדם" שהם נשמה בגוף. לכן יש צורך בשכל ובטהרה קודש לדעת במאי עסקינן, ואם איננו מלאים בגדלות ובשכל ישר, הרינו מתבלבלים מטענת האתיאיסטיים.

33. "ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ד' את בני ישראל, הדור ההוא וכל דור ודור, כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה. וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו, ואופן סדר בני אדם, אשר בחר, כי יש באומות מכירים דברים המאושרים" אור החיים, שמות יח כא ד"ה ונראה. ועיין אור החיים, דברים כו יח. עולת ראייה א, עמ' ס, ד"ה בא"ה. 34. איכה רבה ב יג. 35. סנהדרין לט ב. 36. שמות יח יח. 37. "והכונה בזה כי לא באה הבחירה בישראל, לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות. וזה לך האות: השכלת יתרו. הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ד' בהם אלא לחסד עליון ולאהבת האבות" אור החיים, שם. "ועיין נצח ישראל למהר"ל פ' י"א" הערת רבינו. 38. על-פי דברים ט ה"ו. 39. תוספתא סנהדרין יג א. תנא דבי אליהו זוטא כ. רמב"ם, הלכות תשובה ג ה. "אין עם בכל עמי התבל, שיקרת הטוב של האורה היותר עליונה תהיה גנוזה במהותה של שורש נשמתו, כ"א ישראל. ישנם חסידים וחכמים, יחידים, אבל אין בארץ גוי צדיק כ"א ישראל..." אגרות הראיה א, עמ' קעח.

בוזה צד חסרון... ע"כ... זה החסרון לא יתמיד... אבל... לעת המאושר... לא יהי האדם מוכרח להשתמש בכח הדברי כ"א לענינים שכליים נשגבים, אבל לצרכי החיים החומריים בהמלאם בכל תנאיהם... לא תהי שיחה נוהגת עבור אלה הענינים. וכבר אמר רשב"י בירר' אלו הוא בטורא דסיני הוינא בעי תרין פומין, כי הכיר עלבון הכח הדברי להשתמש על ידו בהשגת דברים חומריים... עין איה ב, ברכות ז נה, עמ' 235. "... ומאותו המקור היסודי, הנמשך ומתגלה בנתינת התורה, היה מקום לקביעות צורה מיוחדת של כח המדבר שבאדם מישראל, של הנפש החיה והרוח הממלא שלו, בהתחדשות קיום בריאת העולם שבמעשה בראשית על ידי קבלת התורה, 'דרשב"י אמר אלו הוינא קאים וכו'" רבינו, אור לנתיבתי, פרק ט, עמ' לח. 31. ברכות לא ב. 32. שמות יט כ. ועיין שיחת רבינו סדרה א יתרו סע' 5.

על מה מבוססת ה"עקשנות" של בחירת ישראל דווקא, ואפילו אם הם חוטאים? אלא אנו חוזרים לאותה הערה ידועה של המהר"ל⁴⁰: כמה זכה אברהם אבינו שד' יבחר בו? אצל נח נאמר "נח איש צדיק תמים היה בדרתיו"⁴¹, אבל אצל אברהם לא מוזכרת שום זכות, אם-כן מדוע הוא נבחר? האם זו סתם עקשנות? אלא ללמדנו שבחירתנו אינה מצד המעלות האנושיות. אמנם גם במעלות, בכשרונות ובצדקות, אנו נפגשים לפעמים בסייעתא דשמיא, אבל באופן יסודי אלו הם מעלות וכשרונות אנושיים, שמופיעים מלמטה, מהצד האנושי, להם מתלווה גם סייעתא דשמיא. איננו מדברים כאן על דבר שמופיע מצד ההתפתחות האנושית אלא על עצם הנשמה והיצירה.

יצירת הנשמה המיוחדת הזאת, יצירת הטבע והסגולה האלו ללא שום הכנה אנושית, היא נקראת בחירה אלוהית. לכן חשובה העריכה של התורה שאינה מספרת לנו שאברהם אבינו היה צדיק.

אמנם אחר-כך מתגלה ענקיותו של ענק זה באמונה ובהכרה, אבל אין הדבר מוזכר לפני כן⁴¹, כמו אצל נח, אלא מופיעה גזירה פתאומית: "לך לך"⁴². אברהם אבינו מקבל פקודה: צא מכאן ולך. הוא היה מלא משמעת, עד כדי עקידת יצחק. "והאמן בד"⁴³. אבל לאן ללכת? קודם-כל יש לך לצאת מפה וללכת "אל הארץ אשר אראך"⁴² ושם "אעשך לגוי גדול"⁴⁴. שלוש המילים האלו קובעות את כל הענין שלנו. לחסידי אומות-העולם יש חשיבות אישית גדולה, אבל פה זו הפעם הראשונה שאנו נפגשים בגילוי שם שמים ובערך אלוהי-צבורי-חברתי.

בעולם האנושי, קיים לא רק הערך האישי. אלא גם הערך הצבורי. לפני עשרות שנים נתבסס המדע של פסיכולוגיה העמים. בהתחלה עסקו הרבה בפסיכולוגיה אישית, ואחר-כך התפתחה גם פסיכולוגיה של עמים וצבורים, על-ידי שני יהודים: משה לצרוס ושטינתל⁴⁵, פרופסורים באוניברסיטת ברלין אשר

40. נצח ישראל פרק יא. 41. בראשית ו ט. 41א. במכילתא (ריש פרשת יתרו) כתוב: "... וכן אתה מוצא באברהם שמתחלה לא היו קוראין אותו אלא אברם וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא שמו אברהם. וכן אתה מוצא בשרה שמתחלה היו קוראין אותה שרי וכשעשתה מעשים טובים הוסיפו לה אות אחת גדולה ("ע" זהו ויקהל ריד". הערת רבינו) ונקראה שמה שרה. וכן אתה מוצא ביהושע שנאמר (במדבר יג טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע", והעיר רבינו: "אע"פ שעיקרה של בחירת ד' באברהם היא מצד עצמו, ולא דוקא מצד מעשיו הטובים, ע' נצח ישראל פי"א, י"ל שחידוש השם שייך לענין המדרגה השנייה של ההתאמה האישית אל הבחירה העיקרית וזהו גם מצד המעשים הטובים או שכאן מכוון כלפי מדתם של אה"ע וגרים, — וכן ביהושע לא נזכר מע"ט (=מעשים טובים)". 42. בראשית יב א. 43. שם טו ו. 44. שם יב ב. 45. רבינו, לנחיתות ישראל א, עמ' ת. ועיין שיחת רבינו סדרה א נשא סע' 2. סדרה ב וישב

גילו את המסכתא הזאת. אבל אנו תמיד ידענו שיש נשמה לא רק ליחידים, אלא שיש גם נשמה של צבור, שקיימים מלאכים של אומות⁴⁶, כוחות נפש של אומה, אופי של אומה וכוחות רוחניים של השגחה אלוהית. ד' לא בחר בנו מכל האנשים, אלא "בחר בנו מכל העמים"⁴⁷, בתכונה צבורית מיוחדת, המתחילה באברהם אבינו, לו נאמר "ואעשך לגוי גדול", ולא "לאיש גדול".

בפרשתנו אנו נפגשים בענין סגולת האומה, על-פי דברי הענק הקדוש והגדול בחכמה ובפילוסופיה ה"אור החיים": יכול להיות שיתרו יותר חכם ממה רבינו שלא עמד בעצמו על חידושו, אבל מה איכפת לנו בכך אם הוא יותר חכם?! אפילו אם יהיה יותר צדיק, ואפילו יהיו בו יותר מעלות, אין זה משנה כלל וכלל, כי הסגולה המיוחדת לנו היא באופן יצירת ד' אותנו. הצדקות והחכמה הן פרטים, ואילו אנו מדברים על המקור שהוא כלל הנשמה והיצירה, וממנו משתלשלים הפרטים. "וישמע משה לקול חתנו, ויעש כל אשר אמר"⁴⁸. עניינו המיוחד איננו בחכמה שלנו ובפרטיה. אפילו אם יהיו הגויים יותר צדיקים מאיתנו, אין זה משנה. "הבוחר בעמו ישראל באהבה"⁴⁹, לא באהבה פשוטה אלא באהבה אלוהית, כלל-עולמית, של בורא שמים וארץ⁵⁰. לכן אומר ה"אור החיים" הקדוש⁵¹: "כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר, כי יש באומות מכירים דברים המאושרים". "והכונה בזה" שאין זה מקור "הבחירה בישראל". "וזה לך האות, השכלת יתרו. הא למדת, כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ד' בהם, אלא לחסד עליון ולאהבת האבות"⁵², משום "ברית אבות"⁵³. וכך הם גם דברי הקודש של ספר

סע' 6. נצבים-וילך סע' 11. מס' 5 עם ישראל סע' 11. מס' 47 עם הנצח סע' 10. מס' 49 חינוך סע' 12. 46. דניאל י ג, כ. ועוד. "עזים שברקיע אלו שרי עכו"ם" שוחר טוב תהילים קנ. "כל אומה ואומה אית לה שר לעילא" זוהר ב שמות טז ב. ועיין מכות יב א. תנחומא משפטים יח. פרקי דרבי אליעזר פרק כד. בראשית רבה סח יד. עו ג. ועוד. 47. ברכות התורה. 48. שמות יח כד. 49. ברכות קריאת-שמע שחרית. "... הט"ז (שו"ע אורח חיים סי' מז ט"ז ס"ק ה), מסביר שאנו אומרים 'נותן התורה' בלשון הוה, כי 'הוא יתברך נותן לנו תמיד בכל יום תורתו' כמו כן 'הבוחר בעמו ישראל באהבה' היא בחירה תמידית שאינה נפסקת לעולמים" שיחת רבינו ראש השנה שיחה ג סע' 3. 50. עיין כוורי ג יז. 51. שמות יח כא. 52. "ויותר יערב לחיך טעם זה, למ"ד יתרו קודם מתן תורה בא, כי נתחכם ד' על זה קודם מתן תורה, לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל, אעפ"כ אותנו הביא ד' אליו, ובחר בנו, ועל זה בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו. גם למ"ד אחר מתן תורה, יש טעם במה שסידר ביאתו קודם, להראות הכוונה הנזכרת שזולת זה אין הכוונה הנזכרת נגלית והבן" אור החיים, שם. 53. שבת נה א תוס' ד"ה ושמואל. קהלת רבה י ב. ועיין אגרות הראיה א, אגרות רפג, עמ' שיט. ב, אגרות תקנה, עמ' קפו. עולת ראיה א, עמ' צז. "והנה ענין ברית אבות שהקב"ה זוכר לישראל, הוא תמיד כדי להעלותם אל מדרגה גבוהה יותר מערכם, וזהו כשביל הקדושה שהכינו האבות..." מדבר שור, הדרוש האחד ושלשים, עמ' רפב. כשפת

חוש תפקידו. למשל, העין אינה אוזן, ואם תהיה עין במקום אוזן, או להיפך, מבלי יכולת לבוא במקומה מבחינה רפואית, תהיה זו קריקטורה בלתי אפשרית של עירוב תחומים. ובכל זאת במעמד הר סיני ראו את הנשמע ושמעו את הנראה. כאן יש צורך בדברי התבוננות כשכל וברגש, כדי שלא לתפוס את הדברים בצורה ילדותית ושטחית. כל החושים הם ביטויים של כוחות הרוח שבאדם, הם גילויים של הנשמה, הכוללת במקוריותה את כל הכוחות החושיים כולם הם ביטויים של כח החיים, של חיוניותה של הנשמה, של המקור החי. אמנם קיימים חושים שונים: חוש הראיה, חוש השמיעה וכד', אבל שורשם ב"ויפח באפיו נשמת חיים"¹⁰³. כרגיל אנו נפגשים עם כל חוש בפני עצמו, אך לכולם מקור אחד והוא נשמת החיים. במעמד הר סיני, במתן תורה, נשמת האומה כולה הופיעה, ומתוך כך הופיעה נשמתו של כל יחיד ויחיד, הכוללת בתוכה גם ראייה וגם שמיעה, המאוחדות במקורן, עד כדי אפשרות ראיית הנשמע. לכן בני-ישראל היו רואים את הקולות ממש. "אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם"¹⁰⁴.

14. שלוש מצוות חמורות¹⁰⁴

מתוך כך מגיעים אנו לסיום, שנמשך מתוך "אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם"¹⁰⁴. התורה כוללת את כל פרטיה ודקדוקיה של תורה, אבל כמובן יש הרבה חילוקים בהתפרטות זו, כמבואר בפרקי אבות: יש מצוות קלות ומצוות חמורות¹⁰⁵, ויש חילוקים בחיובים ובעונשים. ההבחנה הראשונית העיקרית היא בין שלושה דברים שעליהם יהרג ואל יעבור מתוך מסירות-נפש, לבין שאר המצוות. "יתרו" היא כולה כללים, לעומת "משפטים" הכוללת פרטי-פרטים של מצוות. במעבר בין הכלל העליון והנורא לבין ההתפרטות, נפגשים בפרשה המיוחדת של מצוות חמורות שהן ביהרג ואל יעבור: עבודה-זרה, שפיכות-דמים, וגילוי-ערוות¹⁰⁶:

א. "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם"¹⁰⁷. מה שקשור

11. "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"

בהתחלת ספר הכוזרי מסופר על מלך כוזר המחפש אלוהים ואמונה, ודופק על דלתות שונות עד שהוא מגיע אלינו ושומע על אמונתנו: "ד' הוציאנו ממצרים"⁹⁵. והוא תמה: למה אתה מספר לי היסטוריה וסיפורי מעשיות על אבותיך? אני מחפש בורא עולם!⁹⁶ אלא שבורא עולם מתגלה על-ידינו. אנו הננו הצינור היחיד להופעת ד' בעולם, ואין אחר. רבונר-של-עולם מתגלה לאנושות דרך "אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"⁹⁷.

12. סיני ומוריה

מעמד הר סיני הוא הכנה למתן תורה. אמנם יש קדושה להר סיני, וכשמשנה רעה את צאן יתרו הוא נצטווה: "של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא"⁹⁸, אבל המקום הקבוע של הופעת הקדושה הוא הר המוריה, ששם הופיעה מסירות-הנפש של עקידת יצחק⁹⁹, ושם ייבנה "מקדש ד' כוננו ידיך"⁹⁹.

13. "ראים את הקולות"¹⁰⁰

"וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר"¹⁰¹. לפיכך — רואים, וקולות וקול שופר — שומעים. חז"ל מבררים: "רואין את הנשמע ושומעים את הנראה"¹⁰². לכאורה זו תערובת של חושים? אנו מסודרים חושים-חושים, ולכל

95. "אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות..." כוזרי א יא. 96. "והלא היה לך לומר, היהודי, כי אתה מאמין בבורא העולם" שם שם יב. "שאלני רבי יהודה הלוי מנחתו כבוד, למה הזכיר אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר שעשיתי שמים וארץ..." רבי אברהם אבן עזרא, שמות כ ב ד"ה שאלני. 97. שמות כ ב. כוזרי א כה. "כשהאדם משים את לבו ודעתו להתדבק באור האלהי, המאיר בכנסת ישראל בכללה... מתדבק הוא ע"ז ממילא באור האלהות השורה בכללות שיעור הקומה של כלל האדם... וע"ז הוא מתדבק ג"כ בכללות האור של האלהות המתגלה בכל ההויה... וממילא מקשר הוא כזה את דעתו לדבקות באלהות העליונה שלמעלה מכל ההויה" אורות, אורות ישראל, ג א, עמ' קמו. 98. שמות ג ה. 99. "... ותכונת מסירות נפש, היא הקדושה העליונה המגלה שכל נטיות החיים וגילוייהם דברים טפלים הם, והדבר היסודי המהותי של החיים אינו כ"א אור ד' לבדו, שהכל בטל לו, והכל מאושר רק בהשאבו באור שלמותו העליונה. וזאת היא תכונת האמת של כנסת ישראל... 'כולהו עלי הא קריבית נפשי קמן' (שבת פט ב) עין איה ד, שבת, ט קמג, עמ' 229. 99. שמות טו יז. 100. עיין שיחת רבינו ראש השנה שיחה ב סע' 8. 101. שמות כ טו. 102. רש"י שם, ע"פ המכילתא. "ועיין זהר ח"ג רסא." הערת רבינו. "ע' ספרי בהעלותך ומראה זו מראה דבור" הערת

רבינו. על הפסוק "אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם" (שמות כ יט) העיר רבינו: "כמו שהיו רואים את הקולות". ועוד העיר: "ע' בעה"ט ר"פ (=בעל הטורים ריש פרשת) בלק". ("... מצינו ראייה לשון הבנה כמו יוכל העם רואים"). ושם בר"פ בלק בבעה"ט העיר רבינו: "ורש"י ורשב"ם שם פירשו ראייה ממש". 103. בראשית ב ז. ובהמשך הפסוק: "ויהי האדם לנפש חיה", והעיר רבינו: "מתוך הנשמה העליונה נהיה לנפש" (=לנפש חיה). 104. עיין שיחת רבינו סדרה א יתרו סע' 14. משפטים סע' 6. סדרה ב שופטים סע' 15. 105. אבות ב א. 106. סנהדרין עד א. 107. שמות כ ב.